

Lejla Turčilo
Fakultet političkih nauka, Sarajevo

NAJMLADI ISPRED MALIH EKRANA
Prikaz knjige Dafne Lemiš „Djeca i televizija – globalna perspektiva“,
Clio, Beograd 2008.

Nijedan medij, čini se, nije izazvao toliko interesovanje i toliku pažnju kao što je to od samog osnutka učinila televizija. I danas, kada se TV ekran zamjenjuje (ili integrira) s kompjuterima i drugim digitalnim i novomedij-skim tehnologijama, pitanje utjecaja televizije na emocije, stavove i ponašanja pojedinaca, grupa i cjelokupnih društava razmatra se nesmanjenim intenzitetom. Poseban fokus i akcenat u istraživanjima od 1950-ih godina i nastanka televizije stavljan je na učinak koji ovaj medij ima na najmlađu populaciju.

Jedna od knjiga novijeg datuma¹ koja analizira odnos: djeca-televizija je i knjiga Dafne Lemiš, zanimljiva i značajna, između ostalog, i zbog toga što ujedinjuje američku tradiciju razvojne psihologije, koja u fokus svog istraživanja stavlja dijete kao individu i evropsku tradiciju sociologije djetinjstva, s glavnim akcentom na sociološkim i kulturološkim pitanjima i modalitetima upotrebe televizije kao medija od strane najmlađih korisnika. Autorica shvata odnos: djeca – televizija kao dvosmjernan, naglašavajući kako se u dosadašnjim istraživanjima uglavnom griješilo u promatranju djece kao pasivnih konzumenata TV sadržaja, iako su djeca aktivni konzumenti televizije. „Ona reaguju na nju, razmišljaju, osjećaju, stvaraju značenja (...). Stoga je pitanje kako djeca koriste televiziju jednako važno kao i pitanje kako televizija utiče na njih (str. 12.). Nadalje, autorica nastoji izbjeći još jednu, po vlastitom mišljenju, čestu pogrešku svrstavanja na stranu *za* ili *protiv* televizije, naglašavajući kako se tokom historije proučavanja televizije kao medija u životu djece, ona shvatala kao „mesija“ (koji obogaćuje dječiji život, potiče maštu i razvoj) ili kao „demon“ (koji zatupljuje osjećanja, razvija indiferentnost prema patnjama drugih i doprinosi društvenom otuđenju). Ova, pak, knjiga smatra televiziju zajedničkim iskustvom koje dijeli većina djece današnjice, navodeći kako je „ukratko, televizija u današnje

¹ Original objavljen 2007. godine u izdanju Blackwell Publishing Ltd., prijevod u izdanju beogradske izdavačke kuće Clio 2008. godine.

vrijeme jedan od najzastupljenijih i homogenizirajućih mehanizama u životu djece u cijelom svijetu“ (str. 10). Upravo to je jedan od razloga zbog kojih se u knjizi razmatra fenomen televizije i odnos djece prema tom fenomenu na globalnom planu. I ne samo zbog činjenice da gotovo sva djeca u gotovo cijelom svijetu gledaju TV programe već i zbog toga što je televizija *per se* globalni fenomen, koji prate drugi fenomeni „u trendu“, poput komercijalizma, privatizacije i individualizacije, „novac investiran u djecu i televiziju predstavlja globalni biznis ogromnih razmjera i vrijednosti. Za velike korporacije koje se bave zabavom, djeca ne predstavljaju buduće građane, već na prvom mjestu i iznad svega potrošače (...), tako da i djetinjstvo predstavlja posebnu priliku na tržištu“ (str. 14). Zato televiziju kao fenomen i djetinjstvo kao fenomen nije moguće posmatrati izolovano, već samo u globalnom kontekstu, što je primarni zadatak ove knjige.

Zašto baš analiza televizije u 21 stoljeću, u vremenu konvergencije medija i dominacije web tehnologija? Zato što autorica zastupa stav da televizija ostaje dominantan medij, čak i u kulturama u kojima su kompjuteri dostigli visok nivo rasprostranjenosti. „I dalje djeca provode značajno više vremena gledajući televiziju, nego što upražnjavaju bilo koju drugu aktivnost“, reći će Lemiš (str. 15), naglašavajući kako djeca, gledajući televiziju, od nje nauče više nego od bilo kojeg drugog faktora u procesu socijalizacije.

Ipak, ovo nije samo i isključivo knjiga o djeci. Kako autorica naglašava, ovo je knjiga *zbog* djece, čije djetinjstvo nije proces „postajanja“ odraslim, nego specifičan oblik „postojanja“.

U šest poglavlja, na 374 stranice, u knjizi se analiziraju promjene koje su se desile u pogledu uloge televizije u životu porodica širom svijeta i mjesta koje ona sada zauzima u slobodnom vremenu djece, zatim uloga televizije u individualnom razvoju djece, njen utjecaj na ponašanje djece, te uloga televizije u socijalnom konstruisanju realnosti kod djece, ali i televizija kao „knjiga koja govori“, odnosno kao jedno od pomagala prilikom učenja. Analiziraju se i tri važna područja: medijsko obrazovanje, politike i zakoni o TV programima za djecu i građanske inicijative za poboljšanje dječije televizije na globalnom nivou, što je pokušaj autorice da odgovori na pitanje: Kakve su implikacije onoga što znamo o djeci i televiziji na sticanje obrazovanja u zvaničnom školskom sistemu s jedne strane i na televizijsku industriju s druge?

U prvom poglavlju („Centralno mjesto za gledanje televizije“) autorica postavlja pitanje: da li je gledanje televizije u okviru porodice pozitivan ili negativan fenomen? Naime, istraživanja pokazuju da se porodice sve više okupljaju upravo oko TV prijemnika, što neki autori smatraju pozitivnim fenomenom (koji potiče npr. zbližavanje očeva i sinova tokom gledanja fu-

dbalskih utakmica), a neki negativnim (npr. umjesto da razgovara porodica ćutke sjedi ispred TV ekrana). „Televizija može da reguliše dnevni raspored jedne porodice: ona utiče na vrijeme kada se jede i kada se ide na spavanje, nedeljnu rutinu i sl.“, kaže autorica (str 34.) navodeći dva bitna faktora koja definiraju odnose među članovima porodice vezana uz televiziju: izbjegavanje interakcije (televizija kao izgovor za nekomuniciranje u porodici) i definiranje pozicije (ko od članova porodice kontrolira daljinski upravljač, taj ima i moć). Društvena upotreba televizije unutar porodice odvija se u dva vida: kao strukturalna (pri čemu je TV samo „podloga“ za vrijeme obavljanja nekih drugih aktivnosti) i kao relacionala (pri čemu televizija ima konkretnu ulogu u formiranju modela odnosa među članovima porodice). Za djecu, pak, televizija je dio socijalizacijskog procesa u porodici i dio procesa učenja, pa je zajedničko gledanje televizije roditelja i djece poželjna aktivnost, prilikom koje roditelji uče djecu kritičkom razmišljanju, selekciji televizijskih sadržaja, kontroliranju reakcije na njih itd.

Drugo poglavlje („Televizija i individualni razvoj“) naglašava da se djeca „uče“ da na televiziju obraćaju pažnju još od najranije dobi², ali da svako dijete vremenom razvija preference u gledanju televizije, koje ovise o godinama, generalnom interesovanju djeteta itd. Ono što je važno je da se u ovom procesu djeci pomogne da razviju sposobnost razlikovanja fantazije i realnosti, sposobnost razlikovanja TV žanrova, sposobnost razumijevanja TV likova i fabule, sposobnost moralnog rasuđivanja, kao i sposobnost kanaliziranja identifikacije s likovima i straha kao reakcija na TV sadržaje.

Treće poglavlje („Televizija i ponašanje djece“) razmatra efekte/utjecaj/činak televizije na djecu kroz nekoliko specifičnih oblika ponašanja: nasilno ponašanje (pri čemu televizija proizvodi „začarani krug: gledanje nasilja na televiziji potiče agresiju, a ta agresija potiče češće gledanje nasilja na televiziji“ (str. 120)), prosocijalno ponašanje (odnosno, društveno poželjno, koje televizija može da proizvede kod djece jednako kao i nasilno ponašanje), seksualno ponašanje i ponašanje uvjetovano gledanjem reklamnih sadržaja na televiziji (potrošačke navike, specifične prehrambene navike i odnos prema alkoholu naprimjer). Na osnovu urađenih istraživanja, autorica iskazuje vjeru u sposobnost djece da pravilno (od)reaguju na medijske sadržaje, napominjući kako ona odrastanjem razvijaju kritičku svijest prema medijima. Ovaj stav se posebno naglašava u četvrtom poglavlju knjige („Televizija i socijalno konstruisanje realnosti“), u kojem autorica navodi kako „gledaoci, čak i oni mladi, koji se nalaze unutar određenog društvenog i ideološkog okruženja, su selektivni kad je riječ o sadržaju programa koji gleda-

² Putem emisija kao što su Teletubbies ili Baby Einstein.

ju i aktivni i kreativni prilikom tumačenja tog sadržaja“ (str. 220). U ovom poglavlju autorica također zaključuje kako nije moguće razdvojiti raspravu o ulozi televizije u procesu konstruisanja socijalne realnosti od diskusija o drugim medijima, budući da se svi oni bave istim oblastima života i potiču jedni druge, kreirajući zajednički pogled na svijet.

U petom poglavlju („Televizija i učenje“) Dafne Lemiš navodi rezultate istraživanja koja pokazuju da obrazovni programi mogu da podučavaju i da oni to i čine. Televizija i škola su dva odvojena obrazovna sistema, pri čemu se televizija smatra informalnim oblikom obrazovanja, ali ona kao takva ne može uspješno zamijeniti druge oblike socijalizacije, može im tek biti nadopuna. A da bi se to postiglo u punom kapacitetu, televizija će se u budućnosti morati izboriti za svoju bolju poziciju u uvjetima globalizacije i komercijalizacije. „Iako je jasno da je potencijal obrazovne televizije veliki, njena budućnost i dalje je neizvjesna. Obrazovna televizija može da obrazuje, ali da li će joj se pružiti prilika da to i čini u komplikovanom svijetu 21. vijeka?“, pita se autorica (str. 278).

„Implikacije u vezi sa obrazovanjem i politikom“ naslov je šestog poglavlja, u kojem se najveća pažnja poklanja medijskoj pismenosti, medijskom obrazovanju ili medijskim kompetencijama, kako se u savremenoj literaturi naziva sposobnost analiziranja i evaluacije medijskih poruka i sposobnost da se komunicira na različite načine. Analizirajući dosadašnje studije iz oblasti medijske pismenosti, Dafne Lemiš izvodi svoju definiciju ovog pojma kao „beskrajnog procesa istraživanja načina na koje tragamo za značenjima i stvaramo ih posredstvom medijskih poruka i kao procesa istraživanja načina na koje to drugi čine umjesto nas (str. 278).“ Praksa medijskog opismenjavanja u različitim dijelovima svijeta dala je različite rezultate: negdje se ono smatra tek procesom „imunizacije“ na sadržaje medija, dok se drugdje u okviru medijskih kompetencija prije svega razvijaju kompetencije kritičkog promišljanja. Razvijanje kurikuluma medijske pismenosti ovisi o nizu specifičnosti društava u kojima se oni implementiraju, poput političkog i/ili društvenog sistema, kulturnog i obrazovnog sistema i sl. Da bi medijska pismenost imala smisla i efekta u društvima u kojima se implementira, potrebno je da postoje razvijeni medijski zakoni, ali i razvijen interes civilnog/građanskog društva za pitanje medija (u ovom slučaju televizije), kako bi kritički raspoloženi i medijski opismenjeni građani imali mehanizme za djelovanje na medijski sistem.

Knjiga na samom kraju postavlja pitanje odrastanja u globalnoj medijskoj kulturi, zaključujući kako globalizacija ima nesumnjivog utjecaja na načine na koje se emitiraju i interpretiraju medijski sadržaji širom planete (isti ili slični programi u cijelom svijetu i slični obrasci reagovanja na te programe

kao posljedica globalizacije i kulturne hibridizacije). Autorica naglašava da danas najmlađi gledatelji žive „kulturu ekrana“ (str. 325)³, koja je aktivna i interaktivna i nudi djeci integriranu stvarnost kojom dominiraju slavne ličnosti i u kojoj polako, ali sigurno nestaje djetinjstvo (ili se mijenja njegova suština i skraćuje njegov period). Dešava se svojevrsan paradoks: svi bi htjeli da žive u srednjoj dobi: pod utjecajem televizije djeca žure da uđu u adolescentsku dob, a stariji žele što duže očuvati mladost. Sve to pitanja su i izazovi ne samo za medijske analitičare i istraživače nego i za pedagoge i, prije svih, roditelje djece koja žive u 21. stoljeću – stoljeću medija.

Knjiga „Djeca i televizija – globalna perspektiva“ zanimljiva je utoliko što pokušava povezati dvadesetpetogodišnja istraživanja Dafne Lemiš provedena na teritoriju Evrope, SAD i Izraela, što autorici daje različite dimenzije u analiziranju fenomena televizije i odnosa najmlađe populacije prema njoj. Knjiga nudi i brojne reference – knjige i web siteove koji mogu poslužiti proširivanju znanja i produbljivanju analiza iz ove oblasti. Stoga se knjiga svakako može naći na popisu dodatne literature u području sociologije i psihologije medija. Istraživači medija bi je trebali konsultovati prije terenskog istraživanja vezanog za odnos djece i medija, dok pedagogima može poslužiti za bolje razumijevanje načina ponašanja djece pod utjecajem televizije, ali i drugih medija. Pisana populističkim stilom, knjiga može poslužiti i roditeljima kako bi bolje ovladali načinima na koje sa svojom djecom mogu pratiti TV programe i razgovarati s njima o tim programima. Stoga je ovo vrlo referentan izvor ako se želi bolje razumjeti kako najmlađi žive uz male ekrane. I kao što kaže sama autorica: „Ova knjiga je za bolju televiziju za djecu...“ .

³ Ne samo televizijskog, nego i kompjuterskog, bioskopskog, ekrana mobilnih telefona i videoigrice itd.